

Een polder wordt kwelder

Breebaartpolder

Herstel binnendijks kwelderlandschap

Door gecontroleerd zout water binnen te laten in de Breebaartpolder in Noordoost-Groningen, ontstaat er langs de Dollard een fraai kwelderlandschap, dat nieuwe kansen biedt aan flora en fauna. Door de aanleg van een speciale vispassage wordt bovendien de vismigratie in de regio hersteld.

het gebied

[03]

Noord-Nederland en de zee

Zo'n zeshonderd jaar vóór het begin van onze jaartelling vestigden zich de eerste mensen in de laaggelegen kustgebieden van Noord-Nederland. Van meet af aan waren ze in gevecht verwickeld met de zee, die ongehinderd ver het lage land kon binnendringen. Tegelijk stroomde via talrijke riviertjes en beekjes zoet water vanaf de hoger gelegen landen naar zee. Waar zoet en zout water elkaar ontmoetten, ontstond een uitgestrekt brakwatergetijdengebied. Aan en in de zoetere delen van de kwelders groeiden onder andere distels, paardebloem, pinksterbloem en dotterbloem. Op de wat zoutere kweldergronden deden zeeaster en schorrekruid het uitstekend en waar het echt zout was, vond men zeekraal, zoutmelde en lamsoor.

In de loop der eeuwen steeg het zeewaterniveau gestaag. Zo zeer dat ook de natuurlijke hoogten regelmatig onderliepen. Om zich te beschermen bouwde men terpen, die hier 'wierden' worden genoemd. Als basis voor zo'n wierde diende meestal de mesthoop. Die werd geleidelijk verhoogd en afgedekt met een laag klei. Daarbovenop kwam dan de boerderij te staan. Na verloop van tijd werden de wierden verbreed, waardoor ze plaats boden aan meerdere boerderijen. Zo ontstonden wierdedorpen.

Aan de geomorfologie van het gebied veranderde weinig: het zoete water van beken en rivieren vond zijn weg naar de zee, die op zijn beurt diep het land instroomde en lange tijd een grote bedreiging bleef vormen. Het waren monniken die daar in de loop van de tiende eeuw als eersten iets tegen ondernamen. Ze begonnen met de aanleg van lage dijkjes. Aanvankelijk alleen in de buurt van de wierden, later ook om grotere gebieden heen en zelfs om hele

kwelders, opdat ook de weidegronden droog zouden blijven. De dijkjes werden dijken: hoger, breder en sterker. Toch bleef de dreiging van het water groot. De zee bleek met regelmaat sterker dan de dijken.

Dollard

Tot in het midden van de dertiende eeuw bestond wat nu de Dollard heet voornamelijk uit land: het Reiderland. Daarin lagen verschillende kleine dorpen, zoals Zwaag en Reinwolde. Na zware stormvloedden kwamen in 1277 grote delen van het Reiderland onder water te staan. Zo ontstond de Dollard, een groot brakwatergetijdengebied dat deel uitmaakt van het estuarium van de Eems en de Westerwoldse Aa en dat uitloopt in de Waddenzee. Nieuwe stormvloedden hadden tot gevolg dat de Dollard steeds groter werd. Rond 1500 moet de watervlakte zijn grootste omvang hebben gehad. In de zestiende eeuw begon men voorzichtig met de inpoldering van het gebied, waardoor de Dollard langzaam kleiner werd. Door de instelling van waterschappen werden de dijken in de eeuwen daarna in uitstekende conditie gehouden. De zee was bedwongen, dacht men. Het zoute water bleef buiten de dijken. Daarachter waande men zich veilig. Totdat de watersnoodramp van 1953 iedereen ruw uit de droom hielp. Het antwoord van de overheid was het Deltaplan. In het kader daarvan werden de dijken van de Dollard opgehoogd. De Dollard maakt deel uit van het internationaal beschermde Waddengebied en is bovendien onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur.

Breebaartpolder

Bij Termunten besloot men bij de dijkverhoging niet de bestaande Dallingeweersterdijk op te hogen, maar verderop in de Dollard een nieuwe zeedijk aan te leggen. Het gebied tussen de nieuwe en de oude dijk werd in 1979 ingepolderd. Deze inpoldering was de laatste in de provincie Groningen en kreeg de naam Breebaartpolder. De naam is afkomstig van Klaas Breebaart, die in 1878 Johannes Kerkhoven als lokaal bestuurder van de naastgelegen Johannes Kerkhovenpolder opvolgde.

Om het transport over water te bevorderen, maakte de provincie Groningen omstreeks dezelfde tijd een begin met de aanleg van een kanaal dat moest lopen van de Punt van Reide, even ten noorden van de Breebaartpolder, naar de Westerwoldse Aa. Kort na de start van de uitvoering, de sluizen voor het kanaal waren al gebouwd, werd het project afgeblazen na jarenlange acties van natuurbeschermers. Het eind van de jaren zeventig was een periode van opkomend milieubewustzijn en de Breebaartpolder was het belangrijkste broedgebied van de kluut in West-Europa. Vóór de inpoldering was het zuidelijke deel van het gebied een

kwelder geweest van de Dollard. De greppels en de hoofdgeul die het water afvoerden, zijn nog steeds zichtbaar. Het noordelijke deel van de polder hoorde in feite bij de Punt van Reide, een buitendijks vogelgebied. De Punt van Reide is broed-, foerageer- en overtijplaats voor honderdduizenden vogels. Het gebied is daarom verboden terrein voor recreanten.

Na de inpoldering kon geen zout water meer binnendringen. De unieke kweldervegetatie verdween en maakte plaats voor een soortenarme graslandvegetatie, met Engels raaigras, ruwbeemdgras en hier en daar kamgras en stomp kweldergras. De vogelstand verschaalde.

Een ander negatief effect van de inpoldering was het verdwijnen van de vistrek. Veel vissen trekken namelijk van zoet naar zout, dan wel van zout naar zoet water. Juist zoet-zoutgradiënten spelen een belangrijke rol in deze migratie: glasaaltjes (jonge paling afkomstig uit de Sargassozee) trekken in groten getale naar zoet water om uiteindelijk als volwassen paling naar zee terug te keren. Het driedoornige en het tiendoornige stekelbaarsje trekken alleen maar naar zout water om te paaïen. Ook spiering, bot, harder,

zeeprk, fint en zeeforel migreren van zoet naar zout water en andersom. Veel vogels leven van deze jonge visjes.

Herstel van kwelder en vistrek

In 1991 kocht Het Groninger Landschap de Breebaartpolder om die als natuurgebied in te richten. De doelstelling was tweeledig: men wilde de zout-zoete overgang verzachten om de unieke kweldervegetatie weer een kans te geven, en de recreatiedruk van de Punt van Reide wegnemen. Daarnaast wilde Het Groninger Landschap de vismigratie en de vogelstand bevorderen en in de polder zelf voorwaarden scheppen voor natuurbeleving en -educatie.

Inmiddels is de herinrichting een feit. Ze is tot stand gebracht in nauwe samenwerking met het Waterschap Hunze en Aa's. Door de aanleg van een duiker in de zeedijk, die een beperkte getijdenbeweging toelaat, kan zout water opnieuw het gebied binnenstromen met als gevolg dat de kenmerkende kweldervegetatie zich nu vrij snel herstelt.

Tegelijk met de duiker is er een vispassage aangelegd die zowel geschikt is voor van zoet naar zout, als van zout naar zoet trekkende vissen.

Hoeveel en welke vissen gebruik maken van de passage is tijdens een visstandonderzoek gedurende een aantal maanden elke week gemeten. Intussen zijn al 24 vissoorten geteld, zowel zoet- als zoutwatersoorten.

Ook de vogels keren terug, soms in zeer grote groepen. Goudplevieren, zilverplevieren, bontplekplevieren, steenlopertjes. En niet te vergeten tienduizenden kluten, nog steeds de grootste populatie in West-Europa. Bescheidener in getal zijn de zwarte ruiter en groenpootruiter. Natuurlijk trekken al die vogels, en klein gedierte als muizen, roofvogels aan: vooral kiekendieven, maar ook de havik wordt regelmatig aan de boorden van de Dollard gesignaleerd.

De brandnetel en de akkerdistel zijn grotendeels verdwenen. Hun plaats zal vrijwel zeker door meer zoutminnende planten worden ingenomen. Als de voortekenen niet bedriegen, zal de polder in nazomers zacht lila gekleurd zijn door uitbundig bloeiende, bijna manshoge zeeasters. Zeekraal heeft er zijn plek reeds gevonden. De Breebaartpolder biedt bezoekers via een speciale wandelroute een unieke gelegenheid het dynamische kwelderlandschap van zeer nabij te bewonderen.

Met een goed plan en een brede samenwerking kun je in korte tijd prachtige natuur realiseren

Kou uit de lucht

'Toen wij met ons inrichtingsvoorstel kwamen, kreeg dat vrijwel meteen de instemming van verschillende betrokken partijen. De provincie Groningen was enthousiast en ook Rijkswaterstaat stond heel positief tegenover onze plannen. Bij het Waterschap Hunze en Aa's moesten ze wel even aan het idee wennen. Niet zo gek natuurlijk, want het is hun taak om water buiten te houden en niet om het binnen te

laten. Maar uiteindelijk hebben ze een belangrijke rol gehad in de uitvoering. De boeren hier waren nogal sceptisch. Ze vreesden verzilting van hun landbouwgronden. We stelden voor een adviesbureau onderzoek te laten doen naar de effecten. Zo'n bureau kan van alles beweren, was hun reactie. Toen hebben wij gezegd: dan zoeken jullie maar een adviesbureau; wij betalen het onderzoek. Ze kozen voor DLV Advies. Uit hun

onderzoek bleek dat er geen bijkomende verziltingseffecten zouden optreden. Toen was de kou uit de lucht.'

Mes snijdt aan twee kanten

'De boeren spelen trouwens een belangrijke rol in het beheer van de Breebaartpolder. Hun schapen en vleesvee houden de vegetatie laag. Dat gebeurt ten behoeve van de diverse broedvogels en de overwinterende ganzen. Vleesvee kan grazen

waar de schapen niet kunnen komen, op het broedeiland bijvoorbeeld; ze steken de ondiepe slenk met gemak over. Het mes snijdt aan twee kanten: de boeren kunnen onze gronden beweiden, wij ontvangen een pachtprijs en halen ons begrazingsdoel. Als blijkt dat begrazing onvoldoende is om verruiging tegen te gaan kunnen we altijd nog de waterstand en de zoutinvloed vergroten door meer zeewater in te laten. De duikerinlaat wordt volledig automatisch bediend. Het mooie van de Dollard is dat het zo'n dynamisch systeem is, met een grote aanvoer van voedsel en slib. Dat is een van de belangrijkste redenen geweest dat de natuurwaarden hier zo snel zijn gerealiseerd.'

Scherp in de gaten

'We houden de ontwikkeling van het gebied scherp in de gaten. Er is sprake van een uitgebreid monitoringsysteem. Nauwgezet volgen we flora en fauna

– inclusief het bodemleven –, de sedimentatie, de waterstand, de waterkwaliteit, de stroomsnelheid en het zoutgehalte. Samen met het Rijksinstituut voor Kust en Zee en het Waterschap Hunze en Aa's nemen onze vrijwillige medewerkers een groot deel van het monitoren voor hun rekening.

Vaak is er nauwelijks geld voor zo'n uitgebreide voortgangscontrole, maar gezien het enthousiasme van deze partijen was dat hier nauwelijks een probleem. Het gebied wordt ook veel bezocht door allerlei scholen uit de regio. Het is de bedoeling dat er een apart lesprogramma wordt opgezet. Er komen speciale leskisten en er wordt een uitwisselingsprogramma met Duitse leerlingen opgestart. Dit alles wordt mede mogelijk gemaakt door gelden die beschikbaar zijn voor grensoverschrijdende samenwerkingsprojecten in de Eems-Dollard-regio.'

Voorbeeld bij uitstek

'De polder is in trek. Het bezoekerscentrum registreerde het afgelopen jaar zo'n 15.000 bezoekers uit binnen- en buitenland. Alleen al bij dit project zijn ruim dertig vrijwilligers betrokken. In allerlei functies, variërend van gids tot kantine medewerker. Het bijzondere is dat we zelf geen vrijwilligers hoefden te werven. Iedereen meldde zich spontaan aan. Dit geeft wel aan dat het project kan rekenen op een heel breed draagvlak. Iedereen is zeer enthousiast. En zonder de inzet van alle vrijwilligers gaat het gewoonweg niet. Dit project is een voorbeeld bij uitstek voor de Ecologische Hoofdstructuur omdat het aantoont dat je met een goed plan en een brede samenwerking in korte tijd prachtige natuur kunt realiseren.'